

MARGONAUTÁK

Írások Margócsy István 60. születésnapjára

Szerkesztők

Csörsz Rumen István, Hegedüs Béla, Vaderna Gábor (I. rész)

Ambrus Judit, Bárány Tibor (II. rész)

Munkatárs: Teslár Ákos (II. rész)

rec.iti

Budapest • 2009

[<http://rec.iti.mta.hu/rec.iti>]

Lehet-e tragikus hős egy seggfej?
(abszolúte szabálytalan, de teljesen őszintén laudáló laudáció)

Szerintem nem. De ezt azért részletezném.

Szerző maga-mentegetése

Mondják, az istenek, ha el akarnak valakit veszejteni, azzal kezdik, hogy elveszik az eszét. (A többi, ugyanis, aztán már megy simán magától.)

Tényleg! Normális vagyok én, hogy egy eleve vesztes csatába akarok belemasírozni – még hozzá önként és dalolva?¹ Mindannyian tudjuk, hogy az efféle „ünneplő írásokba”, *Festschriften*ekbe való becsatlakozásra egyfajta vetélkedésvágy ösztökél minket. Az azzal az emberrel való vetélkedés vágya, akit írásunkkal köszöntünk. Persze, az alapvető mozzanat ebben az, hogy az ünnepeletet igen-igen kiváló, szeretésünkre méltó embernek tartjuk,² kinek, éppen ezért, valami olyan ajándékkal kívánunk kedveskedni, melyet ő – pont azért, mert (kiválósága okán így föltételezzük) igazi értékén képes értékelni –, örömmel fogad.³

Na ja! Ez viszont azt jelenti, hogy meg vagyunk győződve (s, hozzá, sziklaszilárdan!): valami olyasmivel kedveskedünk, ami a kvalitásnak azon a fokán van, amelyetől ünnepeletünk egyszeriben úgy érzi: *numen adest* (ezt tartjuk ugyanis *conditio sine qua non*jának, hogy akceptálja iránta érzett nagyrabecsülésünket).

Hát igen! Hiú állat, aki vagyok, miért is ne gondolhatnám, hogy Margócsy István születésnapjára össze tudok rittyenteni valami szociológiai esszét (tegyük fel, egyes mintavételi eljárások alkalmazhatóságának problémáiról), melyet a címzett el persze nem fog olvasni, de azért diagonálisan átfutva is képes nyugtázni, hogy „komoly munka”.

¹ Azt azért sietek leszögezni, hogy nem magamat gondoltam dolgozatomban címadó főhőssévé tenni.

² Másodosztályú frissességű brinzáknak, ha akár készülhet is (elképzeltetők megfontolásából) valamely kerek születési évfordulójukhoz pászított *Festschrift*, abba *mi*, kényes inylésű, szuverén demiurgoszok természetesen nem írunk. Csak azt laudáljuk, akiről úgy hisszük: megilleti a laudáció.

³ Vagyis nem arról a kényszeredett köszönetről van szó, amely a pamutgombolyagot hajszoló cicákat, a patakvízből kortyoló dús agancsú szarvasokat, illetve a fedetlen keblű (hú, de milyen cickójú!) táncoló cigánylányokat ábrázoló festményekért elrebegett hálálkodáshoz tartozik.

(Egyetlen apró baj van mindezzel: előbb száradjon le a kezem, kedves Pista, mint hogy efféle komoly munkával próbáljalak meg körülöndörögni személyes élethorizontod ezen szinguláris pontja alkalmából.⁴)

Na de hogy arra a döntésre jussak, hogy egy Petőfi-elemzéssel vigyem vásárra a bőrömet, tényleg az kellett, hogy az istenek elvegyék az eszemet. Majd' azt nem mondanám ugyanis, hogy Petőfiről nem nagyon tudok többet, mint amennyi Karinthy Frigyes vonatkozó „egykettedes”, illetve „háromnegyedes” magyar dolgozatából levonható.

De ha már így esett, akkor lássuk a farbát! A következőkben Petőfi kriminálisan rossz rémregényéről, *A bóbér köteléről* lesz szó. Illetve ez így nem igazán pontos. A regényről nincs mit mondani, a róla való beszéléshez egyszerűen nem találhatók használható szavak. Amit a regény kapcsán kínálni tudok, az, részben, egy olyan kontextus bemutatása, mely segítségére lehet annak, aki – netán épp az ünnepe! – Petőfi e munkáját az érdeklődő olvasóközönség számára megérthetővé kívánna tenni. A másik kínálható jószágom néhány olyan hipotézis, melynek kidolgozásához nekem egészen biztosan nincs kompetenciám, s nem is töröm magam, hogy efféle kompetenciára szert tegyek. Ez persze végtelenül erkölcstelen eljárás mód, de hát mit tegyünk? . . . „Ilyen vagyok, ilyen / Nem változtatsz ezen”, énekelte valaha, Juliette Gréco nyomán Zsolnay Hédi. . .

*

A bűnt illető szemléletváltásról, s arról, ami előbb-utóbb ebből következett

Lássuk be, a felvilágosodás – mindazon következményekkel együtt, melyeket – más „okozókkal” karöltve – kihordandó volt (s melyekre ebben az írásban nem lenne módوم érdemlegesen kitérnem) – tökéletesen fölkavarta a nyugat-európai társadalmak biztonságot nyújtó hagyományos világképet. A korábban a keresztény Európára egyetemlegesen érvényben lévő gondolatrendszer keretein belül a társadalmat éltető normák felrúgása – azaz a bűnelkövetés – problémátlanul illeszkedett bele az emberek világképébe. Ha valaki bűnt követett el, az persze (nem erkölcsi, hanem inkább a világi jog szerinti értelmezésben) praktikusán indokoltta tett mindenféle kényelmetlen, fáradságos tevékenységeket, de „szellemiekben” semmiféle értelmezési zűrzavart nem okozott. A bűnelkövetés irigylésre méltóan világos, átlátható – és megkérdőjelezhetetlen logikájú! – gondolati sémája a következő volt.

A bűnbeesés következtében mi, Ádámtól és Évától származottak, mindvalahányan gyarlók vagyunk, szánalmasan esendők. Ebbéli minőségünkben pedig, emberi lényegünket tekintve, *egyformák*. Egytől egyig alkalmatlanok a bűntől való önmegtartóztatásra; vagyis, kivétel nélkül, potenciális bűnösök. E felől nézve a pillanatnyi

⁴ Azért ugye látszik, hogy menne nekem a tudományos stílus is?!

adottat, még ha nem buktunk is el az erény útján (vagy legalábbis még nem kapattunk rajta semmin!), igazából semminemű esszenciális különbség nincs közöttünk és azon konkrét bűnözők között, akik rajta kapattak, s akiken bűnük meg fog toroltni.

E logika szerint radikálisan elválasztandó egymástól a bűntett és elkövetője. A bűntett – *en soi* – elborzasztó, s hogy minek függvényében s mennyire bizonyul a közösség számára annak, arra metafizikai magyarázatok hozhatók föl (melyek persze nagyon is társadalmi eredetűek). De *világi előfordulása* nem igényli, hogy ehhez bármi-féle *speciális oksági magyarázatot* kelljen találnunk. Az eredendő bűnről való tudásunk elegendő alap ahhoz, hogy ne kelljen metafizikai elmélkedésekbe bocsátkoznunk, valahányszor a földi világban történtek megértésére törekednénk.⁵ Hogy mi a bűn, abban sincs semmi titok. Gyakorlatilag igencsak messze vagyunk még attól, hogy a normák *társadalmi* meghatározottságáról (s ekképpen relativizálhatóságukról) kontemplatív merengésekbe kellene bocsátkozni. Az ítélet (értsd: a megítélés joga) Istené. Ahhoz meg aztán végképp nem köthető semmiféle titokzatosság, hogy mi készítette az elkövetőt tette elkövetésére. Az, hogy eredendően gyarló. Nem tud más lenni.

Tegyük ehhez hozzá, hogy a 16. század előtt (sokhelyütt még azután is) a leginkább elvetemültnek számon tartott bűnök jószívről azért minősülnek annak, mert az emberi léptékek viszonylatával hierarchikus viszonyba állíthatók. Nem lehet semmi förtelmesebb, elvetemültebb – s ezért visszaborzasztóbb – bűn, mint az olyan, mely vagy Istent,⁶ vagy az uralkodót⁷ sérti. A „világi hatalmak” – a társadalom egyik hétköznapról a másik hétköznapra való működését biztosítandó – sorra-rendre megtorolják, persze, a gyilkosságot, rablást, lopást is, de az effélék elkövetését egyfajta „empátiával” veszik tudomásul, mintegy a szenvedély által legyöngült állapotban a kísértéssel szembeni elbukást. Végére is a gyilkosságot például – mely a mai civilizált társadalmakban a „bűnök bűne” – ismerősökkel, szomszédokkal, futó találkozásban

⁵ Vagy helyénvalóbb lenne az elfogadásukra, tudomásul vételükre való törekvésről beszélni?

⁶ Az istenkáromlás – értsd: Isten ellen fordulás – kapcsán ne csak az eretnokségek elleni irtóhadjáratokra gondoljanak („Öljétek meg mindet! Isten majd megismeri az övéit.”) vagy a boszorkányperekre és a *Malleus maleficarum* empirikus módszertani javallataira. Hanem arra is, hogy még Mária Terézia idejében is halálbüntetés várt az istenkáromlás vétkének elkövetésében *viszsaesőnek* találtatottakra. Az első ízben vétkezők sem úszták meg azonban. Így például, amikor egy lopás bűnében alaptalanul megvádolt és fölmentett gulyás a följelentőjét „B. . . m a bunkós körösztű lelkedet” szidalommal illette, ahajt 25 pálcára ítélték. (Lásd Hajdu Lajos: *Bűntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában*, Magvető, 1985, 60. old.)

⁷ Gondoljanak a felségsértő Zách Feliciánra és minden nemzetségére, vagy a felségáruló, pártütő Zrínyi és Frangepán siralomházi tablójára. Nem különben arra is, hogy ezek a bűnök csak azért nem sorolhatók még a „hazaárulás” kategóriája alá, mert még nem beszélhetünk „hazáról”.

megismert idegenekkel szemben követjük el, vagyis a magunk fajtájával. Az idő múlásával azonban megváltozik „az emberi viselkedés és tapasztalás affektív oldala, az egyéni affektusok *külső és belső kényszerek megszabta szabályozása*”.⁸

A felvilágosodás eszméi az emberi gyarlóságra alapozott tiszta áttekinthetőséget, közérthetőséget úgyszólván „fölrobbantják”. Az ember – mostantól – vagy eredendően jó, vagy a nevelés által azzá tehető. Alaptermészetéből következően ráadásul olyan beállítódásokkal rendelkezik, hogy csak az erények követésében érzi jól magát. „Így a természetben uralkodó, első és legfőbb bölcsesség úgy alkotta művét, hogy mindenkinek egyéni érdeke és java legyen az általános jó érdekében való munkálkodás; és ha az ember elfordul ettől, gyakorlatilag annyira megkárosítja magát, hogy többé saját boldogságát és jólétét sem segíti elő. (...) Így hát az erény a jó, és a bűn a rossz mindenki számára” – írja 1773-ban Lord Shaftesbury.⁹ Szép, szép, persze, a lelkesültség, ez a világkép arra azonban tökéletesen alkalmatlan, hogy elleplezze a maga mindennapi életvilága eseményeibe beleragadt jámbor felvilágosult elől, hogy körülötte ezerszám találhatók olyan emberek, akik nem éppen az erény követésében látszanak föllelni legfőbb üdvüket.

*

Nyugat-Európában a 19. század első évtizedeitől két, egymással párhuzamosan végbemenő fontos strukturális változás figyelhető meg. Egyrészt radikálisan átalakul a fejlett európai országok településszerkezete, s így a kibontakozó kapitalista nagyipar és az ezzel elkerülhetetlenül együtt járó városiasodás¹⁰ következtében a népesség település-földrajzi megoszlása. Másfelől pedig elég radikálisan átalakul a bűnelkövető magatartások megoszlása is, nemkülönben az egyes bűncselekmény-fajtákhoz való *érzelmi* viszony. Polgárosult társadalmakban megszűnik az a helyzet, hogy a rendi társadalom hatalmi gócpontjaiból kiszorult polgári csoportok a társadalmi normákat megsértőkben a saját „szövetségeseiket”, s ennél fogva rokonszenvüket elnyerni

⁸ Norbert Elias: *A civilizáció folyamata. Szociogenetikus és pszichogenetikus vizsgálódások* (fordította Berényi Gábor). Gondolat, 1987. 27. old. (Az én kiemelésem.) E változások elég közhelyesen tudottak ahhoz, hogy engem fölmentsenek mindannak tárgyalása alól, hogy a (nemzet)állam hogyan monopolizálja az erőszak alkalmazásának jogát, a polgári társadalom követelményrendszere pedig hogyan állítja szembe az irracionális „becsületesszennnyel” a racionalitást és az önuralmat.

⁹ *Értekezés az erényről és az érdemről* (fordította Aniot Judit). Kossuth, 1994, 125–126. old.

¹⁰ Ebből elég egyértelműen következik, hogy a Petőfi-korabeli társadalmi közeg semmiféle kapcsolatba nem hozható a felvilágosodás kriminalisztikai következményeit boncolgató elemzéssel. Tőlem telhetőleg meg fogom próbálni indokolni azért, hogy e gondolatmenetnek Okatootáiára nézvést is lehet valamiféle relevanciája.

képes embereket lássanak – afféle Robin Hoodokat, Dick Turpineket.¹¹ Most már érzelmeik annak követelésére hajtják őket, hogy vesszenek a normasértők.¹² Tegyük hozzá, a normarendszer átstrukturálódása miatt a normaszegők egyre kevésbé az ő köreiből tevődtek ki. Amíg a Csődtörvény érvényes volt Angliában, addig a fizetésképtelenség hivatalosan bűncselekménynek számított. Ez létében fenyegethette a polgári középosztályokat. Az 1830-as évektől azonban egyre inkább a proletariátusnak a szegénység és kizsákmányolás elleni föllázadása aggasztó. Lyoni selyemszövőök, sziléziai takácsok – sorolja Ernest Mandel¹³ –, s végül aztán az 1848 júniusi Párizs.

A rémséghajhász képzeletvilág

Karen Halttunen nyomán, akinek gondolatmenetéből¹⁴ a következőkben sokat kölcsönzök, az elkövethető bűnök sokaságából *kizárólag a gyilkosságra* koncentrálok az alábbiakban. Elsősorban azért, mert a kora-újkortól kezdődően egyre inkább ez válik a bűnök bűnévé. Az emberi élet kioltásának visszafordíthatatlansága az életet olyan értékkel ruházza fel, melyhez képest minden más eltöprel. S jöllehet már a 17. század elején született *Amalfi hercegnő*ben is úgy vélekednek, hogy „Beszél a többi bűn, a gyilkosság sikolt”,¹⁵ egy hosszú folyamat nyomán csak a 19. század vége felé megjelenő új irodalmi műfaj, a detektívregény fogja majd alapszabállyá tenni, hogy a bűntörténetnek gyilkosság körül kell forognia. S ha S.S. Van Dine léhán fogalmaz is, amikor

¹¹ Békés Istvánnak az 1966-ban megjelent *Magyar Ponyva Pitavalja* (Minerva), ha leszámítoljuk is értékeléseiből a megjelentetés időpontja által érthetővé tett nyomatékosan osztályharcos ideológiai szemlélet retorikáját, akkor is világosan érthetővé teszi, hogy a korabeli Magyarország nem polgárosult világ.

¹² Mostantól a tulajdon nélküli osztály tagjai lesznek azok, akik rokonszenvezni fognak a társadalmi eredetű normák megsértőivel. Elég a londoni szín közjátékára gondolnunk, melynek során „egy elítéltet hoznak taligán a színen keresztül, a nép tolong utána”. Madách művét ismerő olvasókra számítva nem részletezem, hogy miről van szó, mit tett az elítélt, s miért fogják fölakasztani (bár egyetemi tanórán engedhetném meg magamnak ezt a luxust. . . !), csak a „tömeg” hangját idézem föl. „ELSŐ MUNKÁS: Vígán pajtás! – mártírként vérzel el, / Neved közöttünk fényes név marad. (. . .) HARMADIK MUNKÁS: Ne félj, ne félj, meg léssz boszúlvá egykor. (. . .) ELSŐ MUNKÁS: Emelkedjél fel, ők a csúfosak.” (Madách Imre: *Az ember tragédiája*, tizenegyedik szín.)

¹³ Ernest Mandel: *Delightful Murder. A Social History of the Crime Story*. University of Minnesota Press, 1984, 13. old.

¹⁴ Lásd Karen Halttunen: *Murder Most Foul. The Killer and the American Gothic Imagination*. Harvard University Press, 1998.

¹⁵ John Webster: *Amalfi hercegnő* (Vas István fordítása). IV. ii. In *Szencszi Miklós* (szerk.): *Angol reneszánsz drámák*, 1–3. köt., Európa, 1961, 2. köt., 363. old.

leszögezi: „Detektívregényben egész egyszerűen kötelező, hogy fölbukkanjon egy hulla. Minél hullább, annál megfelelőbb. *Gyilkosságnál alább adni egyszerűen snassz lenne.* Háromszáz oldalnyi szöveg elolvasásáért igazán kijár az olvasónak, hogy fáradozását – az olvasásba fektetett energiáját – minimum egy gyilkossággal jutalmazzuk”,¹⁶ rendkívül fontos *modern* értékszempontra világít rá.

A felvilágosodás filozófiai elmélete és a való világ empirikus tapasztalata között nap mint nap érzékelhető ellentmondás berobbantja ebbe a világba azt a kérdést, mely korábban egyszerűen nem merült, nem merülhetett föl. Ha az ember eredendően jó (illetve ránevelhető a jóra) s e minőségében racionális és önmagát kordában tartani képes cselekvő, akkor mivel magyarázható, hogy elveszi embertársa életét? Természetesen fölvethek mindenféle magyarázatok. Körülmények szerencsétlen összejátszása megfosztotta annak lehetőségétől, hogy megfelelő neveltetést kaphatott volna; alakulhattak úgy a konstellációk, hogy nem adatott meg neki megfelelően alkalmaznia ítélőerejét; vagy oly balvégzet szabott irányt életpályájának, melyben (negatív) szenvedélyei háttérbe szorítják s elhallgattatják az erényesség érvényre juttatásának zálogát jelentő (pozitív) érzelmeit. A baj csak az, hogy ezek a magyarázatok nem látszanak működni. Ha X.Y., a szeretetteljes légkörben fölnevelkedett, jó nevelésben részesült, gondmentes életet élő világfi egyszer csak baltát ragad, szülőjét, feleségét/férjét (vagy szeretőjét), netán gyermekeit legyilkolássza, szomszédot, ismerőst, netán vadidegen embert kevéske pénzmagért agyonver, feldarabol, elás, eléget, etc., akkor a magyarázó elv nem működik. (S pláne nem működik akkor, ha magának a gyilkosság elkövetésének – legalábbis a kor akkori tudása szerint – semmiféle motívum nem tulajdonítható!)

Amíg azonban a keresztény gondolkodás nem tesz különbséget a rajtakapott bűnelkövető és embertársai között (hisz' *egylényegűek* vagyunk mind), addig mostantól *áthidalhatatlan szakadék* nyílik meg a bűnelkövető és a „tisztos polgárember” között. Ha ugyanis *minden ember eredendően jó*, akkor egy, minden értelemben könyörtelen logika nyomvonalán, a „nem jó”: *nem-ember*. Annak látszik, persze, de valójában az emberi álorca egy *szörnyet* takar. (Vagy pedig egy őrültet, aki ugyancsak szubhumán jelenség.¹⁷)

¹⁶ S.S. Van Dine: Húsz szabály detektívtörténetek írására. *American Magazine*, 1928. szeptember. (Az én kiemelésem.)

¹⁷ Megfontolásra érdemesnek tartom, hogy az elmebetegségek medikalizációja (melynek első kezdetei éppenséggel a 18. századra, annak is inkább a végére tehetőek) pontosan abban nyeri el igazi jelentőségét, hogy transzcendens magyarázatok helyett betegségekre, szomatikus elfajulásokra próbálja emezeket visszavezetni, a beteg felelősségét azon az alapon elhárítani, *egyszersmind a felvilágosodás emberképének érvényességét megőrizni*, hogy valami idegen (*alien; aliéné*) szorította ki belőle az ember-mivoltot.

Ez a világnézet, ideológiai előfeltevései alapján, kialakítja a maga *narratív konvencióit*.¹⁸ Halttunen az ideológiai előfeltevés-rendszert *gothic imagination*nek titulálja, amit magyarra tán „rémséghajhász képzeletvilág”-nak fordíthatnánk. E képzeletvilágnak nagyon is egyértelmű társadalmi funkciója van: dűlőre kell jutni abban, hogy hogyan illeszthetjük be a megváltozott új világképbe – annak összeomlása nélkül – a bűn reális jelenvalóságát.¹⁹ Ezt a funkciót segíti éppenséggel érvényre juttatni a narratív konvencionalitás. Ennek első eleme a *horror* mint stílusjegy. Ezen azt érti, hogy az erőszaknak és következményeinek bemutatásában *felfokozott* nyelvhasználatra és nagyon *képszerű* (és képzeletgazdag) leírásra kell törekedni, elérvén ezzel azt, hogy a történettel megismerkedő olvasót a bemutatásmód *sokkolja*, vagyis olyan érzelmi állapotba hozza, amelyben elvászthatatlanul keveredik az *undor*, és a bemutatott következmény bekövetkezte miatt átértzett *gyűlölet*. Továbbá hogy kiváltsa az olvasóban azt az érzést, hogy egyszerűen képtelen értelmet tulajdonítani a bekövetkezetteknek, mert azok minden racionális értelmezési kísérlet számára feltörhetetlenek maradnak. Ennyiben tehát a gyilkosság – számunkra, kik *természetesen* normálisak vagyunk, s ennyiben esszenciálisan más fajtájúak, mint a gyilkos – mindig is titkoktól övezett megmagyarázhatatlan rejtély marad. Természetesen a köztünk lévő különbség hangsúlyozása igazából annak leplezésére hivatott, hogy „a lelkünk mélyén”, egy „ici-picit”, „na, de igazán” hasonlóak vagyunk, s élvezettel vonódunk bele a horror-jelenetekből való borzongás szédületébe. (A tabuk megsértése mindig bizsergetően izgató, s bőven kínálja az elemzési lehetőségeket azoknak, akik az erőszak pornográfiájával, a bűn esztétikájával foglalkoznak.) Szorosan kapcsolódik tehát e konvencióhoz az a másik, amely rejtélyként mutatja be a történeteket. A rendelkezésre áll(hat)ó információkat hangsúlyozottan hiányosnak, fragmentálnak, kronológiai egymásutánjukban (azaz: kauzalitási viszonyaikban) végzetesen összekevertnek mutatva, azt igyekezik az olvasó tudatába sulykolni, hogy lehetetlen a bűncselekmény minden mozzanatát megismerni és megérteni.²⁰

¹⁸ A narrativitás „közvetlen kapcsolatban van a valóság moralizálásával (...)” vagyis azzal a vágygal, hogy azonosítsuk a társadalmi rendet a valósággal, amely az általunk elképzelhető moralitás egyetlen formája lehet” – nyomatékosítja Hayden White („A narrativitás értéke a valóság megjelenítésében” (fordította Braun Róbert). In uő: *A történelem terbe* (Osiris, 1997, 103–142. old., 125. old.)

¹⁹ Könyve zárszavában Halttunen is hivatkozik David Fincher ugyanezzel a problémával foglalkozó, végtelenül keserű és pesszimista filmjére, a *Hetedikre*, mely Somerset detektív következő mondatával zárul: „Hemingway azt írta valahol: »Szép ez a világ és érdemes harcolni érte.« A mondat második felével egyetértek.”

²⁰ Őszinte sajnálatomra nem érinthetem itt azt a problémát, hogy ez a narratív konvenció hogyan függ össze (egyszerre okként is, okozatként is) a bírói ítéletet megelőző „párviadal”-metodikával, amelyben az államügyész és az ügyvéd egyaránt a szükségszerűen mindig „hi-

Két tényezőre illik még erősen hivatkoznom e hevenyészett „mentalitástörténeti váltás” bemutatása során. Hogy a közvélemény különleges érdeklődést mutat a családon belül elkövetett bűncselekmények, illetve a szexuális természetű bűncselekmények iránt, annak nem az az oka, hogy az olvasó eredendően romlott, perverz. Ezt az újonnan támadt tömeges érdeklődést az élteti, hogy egy frissen jelentkező, feszítő társadalmi problémába van nyakig belegabalyodva a (nyugat-európai) társadalom. Igazából a 18. század végével kezdődik meg a család társadalmi intézményéhez kötődő (a korábbi előzményekben gyökerezett) társadalmi tapasztalatok igencsak megrendítő átalakulása. Lassan megszűnik az a mereven hierarchikus családszerkezet, amelyben a *pater familias* – mintegy az abszolút monarcha által delegált rész-hatalomból részesülő (s ennek fejében a családért „a társadalom felé” maradéktalan felelősséget vállaló) főnök – teljhatalmú úr mindenki fölött, s mindinkább előtérbe kerül a családstruktúráknak az érintett felek közötti – „elnyert”, „kialkudott” – érzelmi viszonyok mentén történő átszerveződése. Persze az, hogy a folyamat megkezdődik, egyben azt is jelenti, hogy a korábbi rendszer működése, melyhez a társadalom tagjai hozzászoktak (így szocializálódtak, ilyen normákat interiorizáltak stb.) egyre kevésbé mutatkozik működőképesnek. Megrendülnek az örök, kétségbe vonhatatlan bizonyosságok. Egyre gyakrabban ütközünk „devianciába”, egyre több az olyan konfliktus, mely nemhogy nem oldható meg a hagyományosan bevált bizonyult eszközökkel, módszerekkel, de amely a hagyományos közegben konfliktusként föl sem merülhetett volna.²¹ Ugyanez vonatkozik a szexualitásra. A szexuális és/vagy házassági kapcsolatteremtésnek a szerelem „érezményéhez” való kötése (akár az egyetértés, akár az elutasítás formájában), egészen új típusú társadalomgyakorlati problematikát hív életre.²²

A másik kulcsfontosságú elem, amely összefüggésben van ezzel a fajta társadalmi jelenséggel (és a róla alkotott narratívával), az a fájdalomhoz való empatikus viszony – ugyancsak viszonylag rövid időn belül bekövetkezett – radikális átformálódása. Léteztek ugyan korábban a fájdalom csökkentésének, időleges kiküszöbölésének technikai módok (melyeket megfelelő helyzetekben alkalmaztak is), nagyjából-egészében mégis azt mondhatjuk, hogy a fájdalmat olyan, az emberre mért megpróbáltatásnak tekintették (s muszáj is volt így tekinteni, mert nem lehetett másként!), amellyel

---

ányosan maradó” narratívára hivatkozva érvel. (Lásd ennek csúcspontjaként Erle Stanley Gardner Perry Mason-történeteit.)

²¹ E felől a logika felől nézve korántsem érthetetlen, hogy Angliában a *Royal Society* alapítása idején csap legmagasabbra a boszorkányégetések máglyalángja.

²² Javaslom a kedves olvasónak, hogy gondolja végig a mai napig népszerűségi csúcsokra törő 19. századi „gyilkossági balladában”, a *Banks of the Ohio*-ban foglalt történetet. Akik szeretik Joan Baezt, hallgassák meg egyúttal a *The Lily of the West*-et, vagy a *Long Black Veil*-t is. Meg lehet hallgatni a Kingston Trio legendás *Tom Dooley*-jét is, majd elolvasni a Wikipédián Tom Dula 1886-os történetét. És így tovább, és így tovább. . .

meg kell tanulni együtt élni, hiszen Isten büntetése nyilvánul meg benne.²³ Azonban nemcsak megkerülhetetlen (s ezért beletörődéssel viselendő) akcidentális része az emberi életnek, de fontos funkciója is van. Az, nevezetesen, hogy a Megfeszített szenvedéseinek magunkra vállalásával tulajdonképpen lehetőséget kapunk bűneink megváltásának kiérdeklésére.

Tulajdonképpen már a 18. században elkezdődik az a folyamat, melynek eredményeképpen az érző lények bármilyen fajtájú fájdalmát és szenvedését a *magát a társadalom fősodrába tartozónak vélni kívánó* – egyszerűbben fogalmazva: *komilfó* – embernek ildomos részvétellel, együttérzéssel kísérmie. (Ezt a résztvevő együttérzést a kor *szenzibilitásnak* fogja nevezni.) Ha viszont a civilizációs folyamattal egyre inkább összeférhetetlenné válik, hogy *ne* riadjunk vissza a másokra fájdalmat, szenvedést mérő magatartástól, akkor ezzel a mulasztással olyasfajta kegyetlenségről teszünk tanúbizonyságot, mely vad, barbár... – summázva: *embertelen*. Az így viselkedőről – a gyilkosról – tehát megint csak az derül ki, hogy *nem-emberi*, velünk semmilyen rokonságban nem állhat.

Személyes közbevetés

Olyan tizenkétéves-forma gyerek lehettem, amikor először olvastam *A hóhér kötelét*. A női szereplők érdemi funkcióit persze nem láttam egészen tisztán, nem is értettem, hogy a koszorús költő mért foglalkozik velük, de toleráltam jelenlétüket a regényben, az akasztott tetem körüli hercehurca tökéletesen kárpótolt a hölgyek jelentette üresjáratokért. (Mentségemül szolgáljon, hogy ekkoriban Bram Stoker *Drakulájának* sokszáz oldalas magyar fordítását is lélegzetvisszafojtva olvastam.²⁴) Gimnazistaként már más volt a véleményem. Főleg az *Útirajzok* ismeretében merült föl bennem a kérdés, hogy egy ilyen zseni hogyan lehetett képes ilyen botrányosan rossz regényt

²³ Az egy dolog, hogy az ember picit mulat azon, ahogyan a *She Wore a Yellow Ribbon* című westernfilmben a *US Cavalry* megoperálandó mellékszereplőjét rummal itatják részegre, mielőtt belevágnák a szikét, hogy kiszedjék a szíve tájékáról a golyót. Azt hiszem azonban, hogy nekünk, a Saridon, az Advil Ultra Forte, a Voltaren és egyéb más reklámok világában élőknek tényleg *elképzelhetetlen*, hogy mit jelentett az ember fájdalomnak való kiszolgáltatottsága.

²⁴ Félreértés ne essék: a *Drakula* egy sor társadalomelméleti, -történeti, illetve szociológiai szempontból rendkívül informatív olvasmány. Szépirodalmi munkaként – Isten bűnömül ne vegye – olvashatatlan. Hozzátenném, hogy én, az ötvenes években, nem nagyon olvashattam mást, mint a könyv valamelyik avított fordítását (az első magyar fordítás szinte egykorú az angol eredetivel – 1898-ban jelent meg).

írni.²⁵ Mivel a középiskolai érettségire való készülésem túl sosem folytattam rendszeres Petőfi-stúdiumokat, csak jóval később, kedvencem, Móra Ferenc révén kaptam választ erre a kérdésemre.

Móra ugyanis *Petőfi-morzsák* című tárcájában megírja, hogy „Petőfinek nagyon kellett a pénz – az apját, az öreg Petrovitsot kellett megmenteni a bútorkái ellicitálásától –, és Hartleben 150 forintot ígért a regényért. Éppen amennyi az öreg Petrovitsnak kellett a purgatóriumból való kiszabadítására.”²⁶ A többi már anekdota: a kéziratot – hivatalból, persze – be kellett mutatni a pesti cenzornak, aki meglehetősen fura öregúr lehetett. Móra azt meséli, a cenzor egy hét múlva fogadta az ifjú szerzőt, leültette, szivarral kínálta, majd pedig – de ezt már Mórára hagyom:

„– Valamire szeretném önt kérni, fiatal barátom. Ne adja ki ezt a regényt.

– Valami lázító van benne? – kérdezte indulatosan Petőfi.

– Ó, dehogya, egy szóval se mondom.

– Sérti a vallást? – állt fel Petőfi, aki, mint Jókai mondja, már elért addig a határig, ahol meg szokott haragudni, elszaladni, és bevágni maga mögött az ajtót.

– Nem sért semmit, fiam – simogatta meg a cenzor Petőfi vállát –, csak éppen az ön hírnevét sérti. Aki olyan szép dolgokat ír, mint ön, annak ilyen gyöngye munkát nem szabad kiadnia. Én mint cenzor, megengedem, de mint jóbarátja, nem javaslom.”²⁷

S hogy a történet még kerekesebb (vagyis még kevésbé hihető) legyen, a derék öregúr följajánlotta volna, hogy kölcsönad 150 forintot, amit Petőfi persze nem fogadott el, de mindig könnybe lábadt szemmel mesélte el ezt a történetet.

Az elpasszolt lehetőség

Történetünk az Andorlakai Máté (ő az elbeszélő) és barátja, Ternyei Boldizsár közötti kiengesztelhetetlen gyűlölködés mérlegének – a végnek végéhez elérkezvén – a „győztes” elbeszélő által visszatekintőleg adott, kiábrándult, kiüresült, reménytelen elbeszélése. Ezt az értelmezés fontos mozzanatának tartom. A regény azzal fejeződik

²⁵ Hozzátenném, hogy Petőfivel mint *költővel* is nagyon ambivalens a viszonyom. Nemcsak az *X.Y. kisasszony emlékkönyvébe* típusú retteneteitől lel ki a hideg, de még *Az apostolt* sem voltam képes soha megszeretni. Másfelől pedig csodálatos versei vannak, amelyeket imádok. *Az őriült* a legkedvesebb verseim közé tartozik, s van nagyon sok verse, amely nagyon közel tud állni hozzám. Mit mondjak? Még a *Salgót* is tudom kedvelni, pedig hát nyúzott macska legyek, ha *az* nem rémtörténet.

²⁶ In Móra Ferenc: *Elkallódott riportok * Napok, holdak, elmúlt csillagok* (Szerkesztette Vajda László). Magvető, 1958. 307. old.

²⁷ Uott, 307–308. old.

be, hogy miután az elbeszélő kimegy a temetőbe, s fölkeresi a temetőben engesztelhetetlenül gyűlölt, halálos ellensége Ternyei Boldizsár sírját (ugye látják maguk előtt az éjféli képet, a fellegek takarta holdat, a besüppedt sírhantokat. . . ?), ily szókra fakad:

„Ternyei Boldizsár, hallod-e hangomat? halld meg, én vagyok, Andorlaci Máté! . . . Te akasztófára juttattad fiamat a hóhér által; én akasztófára juttattam unokádat önmaga által, azon akasztófára, melyen fiam függött. . . ezen kötéllel, mely itt van kezemben, melyet íme leteszek sírhalmadra. Kösd föl most vele magadat te, ahol vagy, a másvilágon!”²⁸

E szövegből világos: Andorlaky győzött. Azonban arra következtetni, hogy a temetőből kijövet siker és boldogság lenne osztályrésze, merő félreértés lenne. Győzött, de nem boldog. . . ! Boldog legfeljebb akkor lenne (?), ha, valahol a másvilágon, Ternyei valóban fölkötné magát.

Petőfinek lehetett volna módja arra, hogy gótikus rémregényt írjon. Annyiban bizonyosan, hogy az 1864 óta eltelt 80 évben (akkor jelent meg ugyanis Ann Radcliffe *Udolfőja*) annyi mű születhetett, hogy Petőfi kezébe is akadhatott néhány, mintának. Hogy „mentálisilag” a magyar olvasóközönség fölkészült lett volna-e ennek a fajta irodalmi műnemnek a befogadására, azt nem tudom; meglehet, nem igazán. Figyelembe véve, mennyire másnak tűnik a 19. század közepi magyar bűnügyi tényirodalom, mint az amerikai, a kérdés közelebbi „megkutatása” nélkül én nem tudnám eldönteni. Könnyebb dolguk van azoknak, akik, hogy úgy mondjam, hivatalból szakemberei a korszak sajtó- és irodalmi életének. (Szerény munkám meg fogja találni értelmét, ha sikerül elérnem, hogy effélére készíttetést érezzenek!)

Petőfi azonban – még ha szándéka volt is – nem rémregényt írt. Pontosabban: amit írt, az nem rémregény. Hátaikat borzongatni kívánó irodalmi munkája ugyanis nem képes kielégíteni a rémség-hajhász képzeletvilágot. Főhőse ugyanis nem rémség. Nem szörnyeteg. Még csak nem is III. Richárd típusú tudatos gazember, aki éppenséggel tudatossága révén emelkedik ki közülünk, s bizonyul „emberen túli” formátumúnak. Nem az a fajta figura, akiben mi, normális, normalitásunkkal tisztában lévő olvasók megrettenve ismerjük fel a képünkhöz hasonlatos élőlény monstruózus, ezért tőlünk *lényegileg* idegen voltát.²⁹ Dolgozatom címében persze nem is erre kérdeztem rá, hanem arra, hogy lehet-e tragikus hős. A tragikus hős *általagon felüli, de nem tökéletes. Többnyire a korszakban általánosan elismert, pozitív erkölcsi értékeket képviseli, céljaiért vállalja a harcot, s az ellenerőkkel való küzdelemben bukik el.* Bukása a félelem és együttérzés érzelmeit váltja ki a nézőből, olvasóból, s megerősíti a hős által képviselt érdekek tiszteletét – olvastam

²⁸ Petőfi Sándor: *A hóhér kötele*. Pátria Könyvek, 1988, 159. old.

²⁹ Tekintsünk itt el, hogy a vitatott értelmű szophoklészi idézet kapcsán (*Pollá ta deiná, koudén anthropou deinóteron pelei*), a „csodálatos” és a „monstruózus” között mi is voltaképpen a viszony.

valami internetes definícióban. Ha komolyan vesszük az általam kurzivált részt, akkor nincs más hátra, mint letenni a tollat, s befejezni az elmélkedést. Az Andorlaki Máté nevezetű tetű nem hogy nem *tragikus* hős: semmiféle értelemben nem hős, nincs olyan jelző, amely mellé ez a főnév hozzáilleszhető lenne. Nem több egy tetűsző, gyáva, jellemtelen seggfejnél, aki megejtett, majd elhagyott egy leányt.³⁰ (Félreértés ne essék, nem ezért jellemtelen. A művelt világban ez idő tájt még mindenhol természetesnek vették a „kettős mércét”, hogy tudniillik a férfi nemiségre más erkölcsi törvények vonatkoznak, mint a nőire.)

Beleszeret egy Róza nevű leányba. Kit is megismervén, (nála jóval gazdagabb) barátja, Ternyei Boldizsár is reá sohajt a leányzóra. Ez önmagában elegendő alap lehetne egy rémdráma kibontásához. Ternyei Boldizsár – mint „negatív főhős” – sokféle módszer közül válogathatna, hogy barátjától elragadja kedvesét. Az első, kézenfekvő megoldás természetesen az lenne, hogy elszereti a csak keresztnevén emlegetett Rózáat. Ebben talán előnyt élvezhetne Andorlakiénál kedvezőbb anyagi helyzetéből.³¹ Ennek híján a rémségahajhászó modellen belül kísérletet tehetne akár Andorlaki Máté meggyilkolására („majd a helyébe lépek” alapon), akár pedig Róza meggyilkolására („ha nem lesz az enyém, ne lehessen az övé sem”). Mindkét megoldás egyként beférne abba a „gótikus” narratívába, amely különös előszeretettel koncentrálna még a gyilkossági eseteken belül is az úgynevezett *crime passionnelle*.

Semmi ilyesmi nem történik azonban. Hogy rövidre fogjunk egy hosszú történetet, annyi történik csak, hogy Ternyei megpróbálja barátjával megértetni: nincs abban a társadalmi helyzetben, hogy egy családot eltarthasson. Azt is jelzi, hajlandó lenne „kivásárolni” Rózáat. Amikor azonban Máté mereven süketnek mutatkozik „meghalani” érveit, kimondja a most már sejtethető „varázsigét”: „hogya az enyém nem lesz Róza, a tiéd sem lesz!”. Mindez azonban semmiféle gyilkosságba nem torkollik, annyi történik csupán, hogy Ternyei az egybegyűlt násznép előtt közli a boldog vőlegénnyel, hogy kettős ünnepet fog aznap ülni, mégpedig lakodalmat és keresztelőt: „igen, barátom, a kis Betti egy fiúval ajándékozott meg. (...) Máté barátom, hát ilyen néma atyai örömed, mi? Pedig aki nem jó apa, vajon lehet-e jó férj?”

³⁰ Vértő szívvel jelentem itt be, az alábbiakban következő minősítő megállapítások alátámasztására nem áll módomban a regény megfelelő helyeit szövegszerűn, teljes részletességgel idézni. Kénytelen vagyok egy pallérozottan művelt, ebből következően némileg mazochista olvasót föltételezni, aki olvasta volt Petőfi örökbecsű alkotását. Hogy egy baráti szavam azokhoz is lehessen, akik a fentebbieknek nem egészen felelnek meg: inkább higgyék el, amit mondok, mint hogy nekifogjanak elolvasni *A hóhér kötelét*. Aki mégis, az magára vessen. . .

³¹ Ilyesmire nem kerül sor. Ha ez történt volna, akkor az éppen Andorlaki számára szolgáltatna tökéletesen adekvát motivációt arra, hogy akár őt, akár Rózáat legyilkolászni próbálja, s ennyiben azonnal beleízüljön a *gótikus narratíva* szabályrendszerébe.

Andorlaki természetesen képtelen kezelni a helyzetet. Legyen szabad azzal a föl-tételezéssel előhozakodnom, hogy nem azért, mert erkölcsileg ép érzékű férfi számára ebben a helyzetben nincs megléphető lépés. Amikor menyasszonya, a – most már fogalmazzunk így – jobb sorsra érdemes Róza, temperamentumos leányként (kardos menyecskének éppen hogy nem nevezhetjük még) mintegy kesztyűt vág Ternyei arcába: „Uram, ez szemtelenség, alávalóság! ön kezemet kérte és visszautasított. . . ön Andorlakinak vetélytársa volt. . . és ez elég magyarázatul. . .”, ez a személtáda idióta, aki egy perccel korábban még megszólalni sem tudott („mert nyelvem le volt kötve, le volt fagyva”), most „magához jön”, most hogy Róza már megoldotta a helyzetet, azonnal hepciáskodni kezd: „Igen, ez elég magyarázatul, és. . . de *főntebb érzem magamat, semhogy ez alacsony vádat megcáfolni szükségesnek tartsam.*”³²

A vésteljes és végzetterhes sors azonban megteszi a magáét, a templomba tartó násznép találkozik a templomból – mit tesz Isten! – éppen kilépő anyával s megkeresztelt gyermekével. Róza mindent megért, s eltaszítja magától vőlegényét. Andorlaki megint cselekvésképtelen, gyáva tetűként viselkedik, s annyira hülye, hogy a folyóba akarja vetni magát, de a folyó be van fagyva. Ezek után úgy dönt, hogy gyermekének s a bosszúnak fog élni.

Száma az utóbbi az elsődlegesb, tehát megy Ternyeit fölkeresni, s párbajra hívni. Tökéletesen életidegen beszélgetések,³³ illetve tökéletesen abszurd konfliktushelyzetek során (emezekben Ternyei jószerivel épp oly idiotának bizonyul, mint kihívója) végül eljutnak egy párbajig. Ha nem tévedek (de ezt félve mondom), Petőfi – népfiként – nem minősült párbajképesnek, s vélhetőleg nem tanulmányozta kellő alaposággal a párbajkodexet. Ez magyarázhatja azt, hogy a két ellenfél közötti párbaj konkrét lefolytatása egyszerűen abszurd történet. Ha a kihívott kardot választott, akkor a kihívónak – nagyon jól érthető okokból – nincs joga más fegyvernemre áttérnie. Mindegy is, no, Andorlaki annyira hülye,³⁴ hogy a párbajba majdnem maga pusztul bele.

A történet a *grand quignol* dramaturgiájának összes törvényeit betartva, kérlelhetetlenül halad előre. Rózát, aki szinte az egyetlen normális szereplője a regénynek (egyetlen hibájául csak az tudható, hogy még mindig szerelmes ebbe a seggfejbe), hozzá kényszerítették Ternyeihez. A műfaj értő olvasójának talán mondanom sem kell: Róza vízbe fojtja magát. A párbajból felgyógyult Andorlaki ezek után Bettit és kisfiát indul fölkeresni. Egy színpalhasogató jelentben megtudja, hogy Betti meghalt.

³² A kiemelés, persze, tőlem van. „Hogy a ligeti padon kisámfázott, szomorúszemű jó édes kurva anyádba húznál el!” – szokás az én köreimben reagálni az efféle viselkedésre.

³³ Félreértés ne essék, nem a stílus „avíttóságára” gondolok. Én, amikor olyan mondatokat adatik olvasnom, hogy: „Hallgass, nyomorú! vágtam közbe; e gúny ajkadon a félelem miatt nyavalyatört lelkednek tajtéka” igazából majd’ elalélok a gyönyörtől.

³⁴ Bocsánat, de úgy érzem, hogy adott esetben a hülye jelző szigorúan csak pontos j-vel írva bizonyulhat adekvátnak.

Nyilván a sors, s a korabeli mortalitási statisztikák akarhatták így, annak érdekében, hogy a cselekmény tovább gördülhessen. Gördül is. Máté barátunk világgá megy. Hogy miért? Hogy lehetnek már ennyire értetlenek?! Hát mert előbb a bosszúnak kíván élni. Hogy milyen alapon papol bosszúról ez a senkiházi, azt tőlem ugyan ne kérdezzék! Mindenről, ami történt, egyedül ő maga tehet! Rajta hát, Máté, hogy aztán karon ülő gyermeked, Bálint nevelésének szentelhesd életed hátra levő részét! Nono, ne hebehurgyáskodjunk. Sose volt jó az a nagy sietség. Ez a nyáladék rögtön kitalálja, hogy életét nem szabad kockáztatnia, hiszen megfogadta, hogy apa lesz. Meg aztán, valakit csak úgy megölni nem bosszúállás. S már kész is az elhatározás: „Várni fogok. (. . .) Várjunk tehát, és bízzuk magunkat az időre.”³⁵ Csekélyke pénzét³⁶ Betti anyjának adja, majd pedig lefalcol. Nem egy hétre, két hétre, hanem tíz évre. Tíz év után pedig azt közli velünk az apai kötelességtudat e megejtően példaszerű képviselője, hogy: „Őszinte örömmel és mondhatom, érzéssel szorítottam fiamat keblemre.”³⁷

A sors úgy hozza, hogy végül mégis sikerüljön a bosszú. Nem vesznék el a részletek bemutatásában, legyen elég annyi, hogy egy adott pillanatban Andorlaki azt vághatja Ternyei szemébe:

„– Egy szóra, Ternyei, szólék én hozzá, egy szóra. Ternyei Boldizsár, te elrabortad szeretőmet. . . én elnyerém mindenedet. . . koldussá tettelek.”

A diadalittas Andorlakival szemben szögezzük le, bosszú-keresése teljesen alap-talan. Ternyein voltaképp semmi nem kérhető számon. (Még az sem derül ki – bár a lehetőség, elhallgatva, akár fönn is állhatna –, hogy van-e köze az esküvői nászmenetnek és a keresztelőnek „rosszindulatú” időzítéséhez). Mindenesetre, ha Andorlaki sikeresnek mondhatja is magát, e sikert, úgy érzem, nem annyira a történetből kibont-ható erkölcsi tanulság-keresés kényszeríti ki, mint inkább Petőfi „társadalomkritikai vénájának” fékezhetetlensége.³⁸ Ternyei ugyanis, ki korábban magabiztosan mon-dotta volt, hogy „míg az ember gazdag, mi az ördög bánthatná?”, most, Andorlaki bosszúhadjárata folytán „szűkölködött, ínségre jutott feleségestül és gyermekestül, kiket egyébiránt sajnáltam, mert tudtam, hogy nem szereti őket. Ha szerette volna nejét és gyermekeit, ezeket sem sajnáltam volna; sőt jól esett volna látnom, hogy azok is nyomorognak, kiknek nyomorúsága jobban fáj neki, mint az önnön magáé.”³⁹

³⁵ Petőfi, 51. old.

³⁶ Melyből „több évig is” nevelhetőnek tartotta gyermekét!

³⁷ Petőfi, 91. old. Amúgy megint a ligeti padon kisámfázott hölgy juttatja magát eszembe. . .

³⁸ Andorlaki fia, arra a kérdésre, hogy kivel tűzött össze, egy szép – de matematikailag hibás – mondatban így válaszol: Egy haszontalan, semmiházi, alávaló pimasszal, aki roppant zérus apja százezreinek végén, s aki ezért oly fölfuvalkodott, mintha ő volna ezen összegnek első száma. (. . .) Semmi sem lázít föl úgy a világon, mintha rosszul bánnak előttem a szegénységgel.” (121–122. old.)

³⁹ Petőfi, 104. old. Úgy melleleg: rohadj meg, Andorlaki!

Így aztán elkövetkezik egy pillanat, amikor:

„A napszámosok közt, kik földet és köveket hordtak, megismerém Ternyeit. Ő is megpillantott, elfordítá arcát, és szemlesütve toltá taligáját, mely nyikorgott a teher alatt. Arcán víz csurgott végig. . . könny-e vagy veríték? vagy mind a kettő? Másoktól kérdezősködém felőle. Csak annyit tudtak mondani, hogy naponként dolgozik, mint a barom; s amint kikapja napszámát, rohan a legközelebbi csapszékbe, s garasait elkártyázza.”⁴⁰

A történet innentől fogva „vérhagyma”. Az elkövetkezendőkben most már Andorlaki Bálint házassága fog kútba esni. A vakvéletlen ugyanis azt eredményezi, hogy a fiú – tudtán kívül – a koldusbotra jutott Ternyei leányát, Luizát szereti. A bosszúszomjas Ternyei ezért olyan *in flagranti* helyzetbe kényszeríti szerencsétlen leányát, amelyben rajtakapatván, Bálintnak nincs más választása, mint leszúrni a gazdag „csábítót”⁴¹ Annak apja megesküvék, hogy fia gyilkosát a legcsúfosabb halállal végezteti ki, „és célját érte, mert van-e cél, melyet el ne érhetnének a dúsgazdagok?”⁴² S amikor bevezetett, már Ternyei vághatja Andorlaki szemébe:

„Andorlaki Máté! ismered-e hangomat? már rég nem hallottad. Én azon koldús vagyok, kit fiad a sárból emelt ki egykor az utcán; én azon koldús vagyok, kinek leányát szerette fiad, s ki leányát kényszerítette, hogy kétségbeejtse fiadat; én azon koldús vagyok, ki egykor nagyúr volt, kinek te nyerted el mindenét, kinek neve Ternyei Boldizsár. – Andorlaki Máté, te engemet koldússá tettél. . . én akasztófára juttattam fiadat!”

Itt, sajnos, nem szakad vége a történetnek, bár ez az olvasóval szemben igazán könyörületes gesztusnak lehetne minősíthető. A továbbiak a regény korábban már idézett utolsó mondatából kikövetkeztethetők, ezért én itt a cselekmény követésével föl is hagyok.

Mielőtt ítéletet hirdetnék e kriminálisan rossz regény fölött, melyről úgy gondolom, hogy nem csak mai szépészeti megfontolásaink fényében rossz, de az akkori normák szerint is annak kellett minősülnie, egy mondatot muszáj azért Petőfi védelmében leírnom. Azt nevezetesen, hogy ha érdeme szerint kifejtetlenül is, de a szegénységről mindig mint társadalmilag hangsúlyosan elfogadhatatlan problémáról beszél a regényében. Hozzáteszem, hogy, szemben a műfaj megkívánta stílussal, melyben Petőfi szemlátomást nem bírt igazán otthonosan mozogni, a szegénységgel kapcsolatos mondatai voltaképp megrendítően szépek.

Tulajdonképpen *ez az igazán modern* eleme ennek az úgymond rémregénynek. Bármily szánalmasan ügyetlenül kezelje is Petőfi a műnemhez kötődő technikákat,

⁴⁰ Uott.

⁴¹ Mondom, hallgassanak Joan Baezt!

⁴² Petőfi 129. old.

bármily riasztóan gyermegek legyenek is hajuknál fogva előráncigált, az emberi lélek bugyraitól föltételezett pszichológiai elképzelései, nemkülönben az, amit a gazdagság (melyben sosem volt része) lélekmérgező hatásáról implicite sejtetni enged, a gyatra rémtörténet azért egyértelműen világít rá gazdagok és szegények közötti esélyegyenlőtlenségre.

A többit felejtsük el neki. . .